

"נשאו נהרות קולם": סוגיות בהידרולוגיה תלמודית

אגדות הידרולוגיות בחז"ל שאין להם הסבר במדע ההידרולוגיה

"נהר סבטיון יוכיח" (סנהדרין סה, ב)

סבטיון – שם נהר אגדי. במסורת היהודית הנהר הזה שובת בשבת, ולכן נקרא סמבטיון. רבי עקיבא אמר לטורנסרופוס: "סבטיון (ללא מם) יוכיח על שביתת שבת", ופירש רש"י:

נהר אחד של אבנים, ובכל ימות השנה שוטף והולך, וביום השבת שוקט ונח (בירושלמי סנהדרין פרק י"ה נקרא שמו סבטיון)

במקום אחר כתוב:

הרי נחל סבטיון יוכיח שמושך אבנים כל ימות השבת ובשבת הוא נח (ב"ר פ"א, פסיקתא רבתי פכ"ג).

בשאלות פרשת בראשית נאמר כי סמבטיון רץ כל הימים, ובשבת הוא עומד. חלק מעשרת השבטים שהגלה שלמנאסר מלך אשור הגיעו לנהר סמבטיון.

בהידרולוגיה המוכרת לנו יש תופעות של מחזוריות בספיקה כמו במעיינות קרסטיים או במערכות גייזרים (ואפילו מחזוריות רבת שנים, כבימי יוסף, שבע שנים טובות ושבע שנים רעות). אך לא ידועה על מערכת שבה המחזוריות נקבעת לפי ימי השבוע.

גם על מיקומו האפשרי של הסמבטיון רבו הדעות בפרשנות היהודית. הרמב"ן בפירושו לתורה (דברים לב 26) מזהה אותו עם נהר גוזן. בין המקורות האחרונים המזכירים את סמבטיון מצויים שני מכתבים שנכתבו בידי ר' שמואל מצנגולי בשנת רפ"ג (1523):

כותב דברים גדולים ונפלאים איך נהר סבטיון נחרב ויבש עתה שלא כדרכו ביום ב' ביום ה' וביום ז' (ימי הקריאה בתורה).

בהמשך מכתב זה שוב יש הפנייה לנהר גוזן.

גרשון ב"ר אליעזר הלוי בספרו גלילות א"י (1630), ומנשה בן ישראל בספרו מקוה ישראל (פ"י ס"ל ל"ט) קובעים שסמבטיון נמצא סמוך לים הכספי. אברהם פריצול בספרו אורחות עולם (פכ"ד), כותב שהסמבטיון הוא נהר הגנגס בהודו.

בשנת 1847 נסע ר' משה יפה מירושלים בתפקיד שד"ר לערב ולהודו, ובעצת ר' יוסף שווארץ, בעל "תבואות הארץ", חיפש בדרכו את עשרת השבטים. במסעו זה אמרו לו כי יש ממלכה ישראלית גם בסין וגם הסמבטיון ידוע שם. ר' משה מכלכותא כותב ביום כ"ח אייר תר"ח כי שמע דברים ברורים ונאמנים על הסמבטיון הנמצא בסין.

גם הספיקה המחזורית וגם המיקום של הסמבטיון יחכו עד שיבוא אליהו.

"פי הבאר" (אבות ה, 1)

המשנה אומרת:

עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן: פי הארץ ופי הבאר ופי האתון והקשת והמן והמטה והשפיר והכתב והמכתב והלוחות... (משנה, אבות ה, 1).

מיכה קליין

אלה הם ניסים שלא בדרך הטבע, בהם גם "פי הבאר", ומקובל כי הכוונה לבארה של מרים. את אותה באר שאיננה בדרך הטבע היו מדרשים שניסו "לאתר" את מיקומה לאחר שנכנסו לארץ ישראל.

אומר התלמוד:

אפר רבי חייא בר אבא: כל מי שהוא עולה להר הישימון וראה כפין כברה קטנה בים טיבריא זו היא בארה של פרים (ירושלמי, כתובות סז א, וכן במדרש רבה ויקרא פרשה כב פסקה ד).

לעומת זאת, בבבלי כתוב שבאר מרים מצויה בים התיכון, סמוך להר הכרמל:

אפר רבי חייא: הרוצה לראות בארה של פרים יעלה לראש הכרמל ויצפה ויראה כפין כברה בים, וזו היא בארה של פרים (שבת לה, א).

מעניין לציין כי שתי המימרות מיוחסות לאותו אמורא, **חייא בר אבא**, שנולד בבבל ועלה לארץ ישראל.

מדרשים רבים נכתבו על הדרך שבה "התגלגלה" הבאר במדבר. אך הפרשנות היחידה שיש בה גם רציונל הידרולוגי היא דבריו של המהר"ל מפראג הכותב:

הכוונה שבכל פקום שישראל הלכו, הפים היו עולים והיה נוצר פתח באופן נסי הוא פי הבאר. ובהבנתנו, תחזנת החזניה של ישראל היו תמיד ליד פקור פים (ספר דרך חיים, פרק ה משנה ו).

"ירדן... פפתגלגל ויורד לים הגדול" (בבא בתרא עד, ב)

המאמר על מהלך הירדן כבר הוזכר בפרק העוסק בירדן. כאן אציין את הסיפא של אותו מאמר:

ירדן יוצא פפערת פפיוס ופחלך ביפה של סיבכי וביפה של טבריא, ופפתגלגל ויורד לים הגדול, ופפתגלגל ויורד עד שפגיע לפיו של לזיתן...

אין כל דרך הידרולוגית להסביר את המשך זרימת הירדן מים המלח הנמצא בגובה של 430 מטר מתחת לפני הים (נכון ל-2016) אל הים הגדול, לא בזרימה על-קרקעית ולא בזרימה תת-קרקעית.